

ТЭРМІНАГРАФІЧНЫ ПЕРАКЛАД ЯК СПАСАБ ВЫПРАЦОЎКІ БЕЛАРУСКАЙ СПЕЦЫЯЛЬНАЙ ЛЕКСІКІ

Развіццё беларускай тэрміналогіі (яе недастатковая ўпарадкаванасць і распрацаванасць у шматлікіх сферах ведаў) не адпавядае сучаснаму стану беларускай навукі і значна адстае ад узроўню вырашэння гэтай праблемы ў іншых краінах. Неабходнасць развіцця адукацыі і навукі на ўласнай моўнай базе ў беларускім грамадстве асэнсавана яшчэ не ў дастатковай меры, што часта прыводзіць да недаацэнкі творчых магчымасцей беларускай мовы як інструмента навуковага пазнання. Можна меркаваць, што немалаважную ролю ў плане вывучэння асаблівасцей фарміравання і станаўлення спецыяльнай лексікі беларускай мовы адыгрываюць так званыя перакладныя слоўнікі. Іншамоўна-беларуская лексікаграфічная практыка XX–XXI стст., акрамя сваёй асноўнай мэты – служыць перакладу з замежнай мовы на беларускую, садзейнічала выпрацоўцы лексічных норм, а таксама спрыяла фарміраванню і ўпарадкаванню беларускай навуковай тэрміналогіі ў пэўны перыяд. Даследаванне аднаго з фрагментаў слоўнікавых матэрыялаў – тэрмінаграфічнага – дае магчымасць выявіць асноўныя тэндэнцыі ў развіцці лексічнай сістэмы беларускай мовы на працягу стагоддзя.

Варта адзначыць, што беларуская перакладная тэрмінаграфія вызначаецца значнымі здабыткамі. Паводле дадзеных аўтарытэтнага бібліяграфічнага даведніка “Тэрміналагічныя слоўнікі (асобныя выданні)” (2000), у складзе якога адлюстравана 80-гадовая праца пра стварэнню слоўнікаў беларускай тэрміналогіі ў розных галінах навукі, тэхнікі, культуры, мастацтва і грамадскага жыцця, беларуская тэрміналогія ўключана ў шырокі лінгвістычны кантэкст праз выданне шматмоўных тэрміналагічных слоўнікаў. Беларуская спецыяльная лексіка апісана ў супастаўленні з тэрмінамі англійскай, арабскай, балгарскай, венгерскай, верхня- і ніжнялужыцкай, галандскай, грэчаскай, дацкай, іспанскай, італьянскай, латышскай, лацінскай, літоўскай, македонскай, нарвежскай, нямецкай, партугальскай, польскай, румынскай, рускай, сербскахарвацкай, славацкай, славенскай, украінскай, фінскай, французскай, чэшскай, шведскай, эстонскай, яўрэйскай (ідыш) моў. Пераважную большасць пры гэтым складаюць руска-беларускія слоўнікі.

Уплыў іншамоўна-беларускай слоўнікавай традыцыі на ўпарадкаванне беларускай спецыяльнай лексікі найбольш адчувальны ў пачатку XX ст., калі ў беларускай мове яшчэ не было створана значных паводле аб’ёму слоўнікаў і ўласна беларуская тэрміналогія толькі выпрацоўвалася і кадыфікавалася, а тэрміналагічная лексіка ўключалася ў агульныя слоўнікі недыферэнцыравана або са спецыяльнымі паметамі. У сітуацыі, калі іншамоўная тэрміналогія выступала як уніфікаваная і кадыфікаваная, а ў беларускай мове тэрміналагічная дзейнасць толькі пачыналася, перад складальнікамі слоўнікаў стаяла задача – дакладна перадаць семантыку тых іншамоўных тэрмінаў, эквіваленты якіх у беларускай мове яшчэ не былі створаны. Фактычна, аўтары

даведнікаў павінны былі весці творчыя пошукі і выпрацоўваць прыёмы перадачы семантыкі замежных тэрмінаадзінак на беларускую мову. Перад складальнікамі іншамоўна-беларускіх лексіконаў стаяла задача не толькі ўкладання слоўніка, але і вывучэння, даследавання і прэзентацыі беларускай тэрміналогіі ў розных галінах.

Асэнсоўваючы ўплыў іншамоўна-беларускіх слоўніковых перакладаў, трэба адзначыць найперш іх ролю ў фарміраванні паняццева-тэрміналагічнага фонду беларускай мовы. Тэрмінаграфічнай працай ахоплены такія сферы, як тэхніка, фізіка, эканоміка, юрыспрудэнцыя, сельская гаспадарка, глебазнаўства, аграхімія, батаніка, жывёлагадоўля, рэлігіязнаўства, лінгвістыка і інш. Для лексікаграфічнага апісання ў іншамоўна-беларускія даведнікі часам ўключаліся малазnanаныя сферы дзейнасці, і ў гэтым выпадку слоўнікі выступалі першым, а часам і адзіным вопытам, які прэзентаваў рады новых слоў, звязаных з абазначэннем новых рэалій, павышэннем культуры працы, напрыклад: акушэрска-гінекалагічная эндакрыналогія, бізнес, вылічальная тэхніка, інфарматыка, міжнародныя валютна-фінансавыя адносіны, радыёэлектроніка, стаматалогія дзіцячага ўзросту, трыбафатыка, тэорыя імавернасцяў, тэхналогія палімерных матэрыялаў, хімія і фізіка палімераў, экалогія, эмбрыялогія і інш.

Укладанне беларускай часткі лексіконаў у слоўніковых крыніцах першай і другой паловы XX ст. мае істотныя адрозненні. Першыя іншамоўна-беларускія даведнікі з рэгістрацыяй тэрміналагічнай лексікі рыхтаваліся пры адсутнасці ў беларускім мовазнаўстве кадыфікаваных тэрміналагічных даведнікаў або без уліку вядомага вопыту руска-беларускай тэрмінаграфіі. На выбар эквівалента іншамоўнай тэрмінаадзінкі і фарміраванне беларускай часткі лексіконаў уплывалі аб'ектыўныя (нераспрацаванасць беларускай тэрміналогіі, нявырашанасць тэарэтычных праблем перакладу тэрміналагічнай лексікі, адсутнасць беларускіх адпаведнікаў для шэрага іншамоўных тэрмінаў) і суб'ектыўныя (уздзеянне ўстановак аўтараў лексіконаў, неглыбокае веданне моў і прадмета перакладу) прычыны. Пры стварэнні тэрміналагічных слоўнікаў у адносіны перакладу ўступалі тэрмінасістэмы з рознай ступенню распрацаванасці. Аднак лексікаграфічная дзейнасць, звязаная з перакладам іншамоўных лексем і ўкладаннем беларускай часткі даведнікаў, стымулявала распрацоўку беларускай тэрміналогіі. Можна выказаць меркаванне, што роля іншамоўна-беларускіх слоўніковых крыніц у другой палове XX ст. і пачатку XXI ст. у фарміраванні беларускай тэрміналогіі перыферыйная. Падрыхтоўка іншамоўна-беларускіх слоўнікаў з рэгістрацыяй тэрміналагічнай лексікі ў гэты час праходзіла ва ўмовах, калі беларуская тэрміналогія ў некаторых галінах навукі, тэхнікі і культуры ўжо ў асноўным склалася. Пры ўкладанні тэрміналагічных даведнікаў з ўключэннем іншамоўнага і беларускага лексічнага матэрыялу першаснай выступала задача не столькі фарміравання і кадыфікацыі беларускай тэрміналогіі пры падборы беларускіх эквівалентаў для замежных тэрмінаў, колькі праблема пошуку эквівалента з ужо ўсталяваных, функцыянальна прыдатных, зафіксаваных беларускіх тэрмінаў. Фактычна ў адносіны перакладу ўступалі кадыфікаваныя разнамоўныя тэрмінасістэмы. У

адрозненне ад даведнікаў першай паловы XX ст., аўтарамі ўлічваецца вопыт як уласнабеларускай лексікаграфічнай і тэрмінаграфічнай практыкі, так і перакладной руска-беларускай. Распрацоўка тэрміналагічных эквівалентаў у гэтых даведніках выконвае перш за ўсё функцыю нармалізацыі.

Неабходнасць перадачы сэнсу шэрага паняццяў з розных галін ведаў спрыяла выпрацоўцы моўных сродкаў для намінацыі гэтых паняццяў. Самым адказным этапам у фарміраванні мадэлі з'яўляецца падбор эквівалентаў да зыходных слоўнікавых адзінак. Пэўныя паняццевыя прыметы, як правіла, замацоўваюцца за структурнымі кампанентамі тэрміна, менавіта таму пры перадачы іншамоўных тэрмінаадзінак, у якіх на час падрыхтоўкі перакладных матэрыялаў ужо адбылася дыферэнцыяцыя навуковага паняцця, складальнікамі слоўнікаў выбіраліся тыя структурныя тыпы, якія найбольш поўна, на думку аўтараў, адпавядалі паняццю.

Такім чынам, можна сцвярджаць, што ў перакладных тэрмінаграфічных выданнях адлюстраваны канкрэтныя рашэнні па перакладу спецыяльнай лексікі і прадстаўлены найбольш прадуктыўныя спосабы упарадкавання нацыянальнай тэрміналогіі. Роля іншамоўна-беларускіх слоўнікаў у фарміраванні беларускай навуковай мовы асабліва значная ў пачатковы перыяд яе станаўлення, калі пры наяўнасці нязначнай колькасці даведнікаў і нераспрацаванасці беларускай мовы ў перакладных лексіконах, выпрацоўваліся яе пэўныя нормы. Слоўнікі ўводзілі ў моўнае ўжыванне новыя паняцці, рэгламентавалі і выпрацоўвалі іх лексічныя эквіваленты, прапагандавалі словаўтваральныя сродкі. У гэтых адносінах іншамоўна-беларуская лексікаграфічная практыка мае значны вопыт для вырашэння практычных задач пры складанні перакладных даведнікаў. Лексікаграфічныя і тэрмінаграфічныя пераклады спрыялі ўпарадкаванню розных тэрмінагалін з боку сістэматызацыі паняццяў і іх моўнага афармлення. У асобных тэрміналагічных галінах лексікаграфічныя матэрыялы могуць выкарыстоўвацца як аснова для стварэння поўнага тэрміназбору.

Літаратура

Тэрміналагічныя слоўнікі (асобныя выданні) 1918-1998 гг.: Бібліягр. давед. / Рэд. Г. Цыхун. – Мінск, 2000. – 74 с.

Кацярына Маласай

СТРУКТУРНА-СЕМАНТЫЧНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ АКАЗІЯНАЛЬНЫХ ПРЫСЛОЎЯЎ І БЕЗАСАБОВА-ПРЭДЫКАТЫЎНЫХ СЛОЎ У ПАЭЗІІ Р. БАРАДУЛІНА (НА МАТЭРЫЯЛЕ ЗБОРНІКА “ЕВАНГЕЛЛЕ АД МАМЫ”)

Адметнай асаблівасцю паэтычнага стылю Рыгора Барадудзіна з'яўляецца шырокае выкарыстанне аказіянальных утварэнняў. Аўтарская словатворчасць выяўляецца на розных моўных узроўнях і ўяўляе вялікую цікавасць для лінгвістычных даследаванняў. Барадудзінскія аказіяналізмы можна сустрэць сярод розных часцін мовы. Не з'яўляюцца выключэннем і прыслоўі. Для больш поўнага разумення матывацыі выкарыстання такіх адзінак у паэтычных творах